

ЧИ СКЛАДНО ПЕРЕКЛАДАТИ БРУНО ШУЛЬЦА УКРАЇНСЬКОЮ?

Будь-який авторський текст – це певний набір вербальних знаків, переданих за допомогою унікального ідіостилу. Ідіостиль Бруно Шульца заслуговує на особливу увагу. Не менш цікавими є українські переклади «Цинамонових крамниць» та «Санаторію під клепсидрою». За останні двадцять років Шульца було перекладено на українську декілька разів. То котрий з перекладів максимально наближений до авторського стилю художника з Дрогобича?

Ключові слова: Бруно Шульц, Юрій Андрухович, Андрій Шкраб'юк, переклади, авторський текст, ідіостиль, Цинамонові крамниці, Санаторій під клепсидрою.

Każdy tekst autorski jest pewnym zbiorem znaków werbalnych, przekazanych pośrednictwem unikalnego stylu indywidualnego. Styl indywidualny Brunona Schulza wymaga szczególnej uwagi. Nie mniej interesującymi są ukraińskie tłumaczenia «Sklepów cynamonowych» i «Sanatorium pod klepsydrą». W ciągu ostatnich dwudziestu lat Schulza kilka razy tłumaczono na język ukraiński. Ale które z tłumaczeń najbliższe jest do indywidualnego stylu malarza z Drohobycza?

Słowa kluczowe: Bruno Schulz, Jurij Andruchowycz, Andrij Szkrabiuk, tłumaczenia, tekst autorski, styl indywidualny, Sklepy cynamonowe, Sanatorium pod klepsydrą.

Every text of author is a composition of verbal signes presented with the help of unique individual style. The individual style of Bruno Schulz attracts special attention. The ukrainian translations of «The Street of Crocodiles» and «Sanatorium Under the Sign of the Hourglass» are also the objects of consideration. The works of Schulz have been translated into Ukrainian several times during last twenty years. So which of the translation is the most approximate to the style of author from Drohobych?

Key words: Bruno Schulz, Iuri Andrukhovych, Andri Shkrabiuk, translations, text of author, individual style, The Street of Crocodiles, Sanatorium Under the Sign of the Hourglass.

Письменницький доробок Бруно Шульца досить невеликий за обсягом — він складається з двох томів оповідань «Цинамонові крамниці» та «Санаторій під клепсидрою», а також кількох інших творів, які не увійшли до першодруків вищезгаданих оповідань. Але текстова спадщина талановитого дрогобицького письменника і художника вражає своїм унікальним стилем та надзвичайно багатю мовою. Хоча уся його творчість, як художня, так і літературна, складає лише верхівку айсбергу напруженого духовного життя.

Митець Бруно Шульц сприймав навколишній світ крізь призму власних переживань та емоцій. Тож його тексти є нічим іншим, як віддзеркаленням духовного світу автора. Світу яскравого, багатого, надзвичайно різнобарвного. Адже кожен абзац шульцевого тексту — це окрема картина, окремий пейзаж, натюрморт, портрет чи навіть анімоване зображення. Мова Шульца надзвичайно жива і динамічна. Тому перед перекладачем його текстів постає дуже складне завдання — передати читачеві зміст, не зруйнувавши при цьому структуру і живість мови.

«Сьогодні мене приваблюють усе більше невиражальні теми. Парадокс в напруженні між їх невиражальністю та мізерністю й універсальною претензією, бажання репрезентувати все є найсильнішим творчим стимулом»¹.

Тож як перекладачеві правильно донести до читача ці мізерні, невиражальні, універсальні теми?

Український читач довго не знав про існування Бруно Шульца. Його твори були знайомі хіба що втаємниченим. Читалися вони нелегально із заборонених книг, вилучених із бібліотек, чи то з рукописних або друківаних копій. Саме завдяки неуважності влади Микола Яковина знайшов такі «Цинамонові крамниці. Санаторій під клепсидрою» в обласній універсальній бібліотеці й уперше переклав їх українською мовою лише у 1884 році. У 1988 році новела «Птахи» і повість «Санаторій під Клепсидрою» у перекладі Миколи Яковини були надруковані в івано-франківській газеті «Комсомольський прапор».

А в 1985 році Микола Возняк надрукував на своїй машинці й виготовив двадцять примірників збірки перекладів (власних і Миколи Яковини) Бруно Шульца. Пом'якшення політики розв'язало руки поціновувачам його творчості. Часописи навперейми кинулися публікувати переклади творів Бруно Шульца: «Жовтень» (Львів, 1989), «Родник» (Рига, 1989), «Сучасність» (Київ, 1992), «Єгупець» (Київ, 1995), «І» (Львів, 1992, 1995, 1996, 1997), «Література Плюс» (Київ, 1999). Кількість перекладачів шульцевої прози поступово зростала. До Івана Гнатюка, Миколи Яковини, Тараса Возняка, Ігоря Клеха та Григорія Комського долучилися Тарас Матіїв, Андрій Шкраб'юк, Андрій Павлишин, Андрій Бондар та Андрюс Вишняускас.

¹ Цит. за: Бруно Шульц. Цинамонові крамниці. Санаторій під Клепсидрою. — Львів: Форум видавців, 2004. — 360 с.

Майже через десятиріччя після першого самвидаву перекладів Бруно Шульца, у 1995 році, Видавнича спілка «Просвіта» у Львові видала «Цинамонові крамниці. Санаторій під Клепсидрою» у перекладі Андрія Шкраб'юка.

Не можна не помітити, що всі перекладачі й видавці Шульца — галичани. Цьому не варто дивуватися, адже століттями польська мова впливала на руську — галицький варіант української. Тож її носіям значно легше сприймати Бруно Шульца. Тим більше, галичанам близький і зрозумілий дух автора — вихідця з Дрогобича. І здавалося б, перекладати його українською мовою дуже просто — варто лиш наслідувати його стилістику та музику, відступати від авторського ритму тільки за необхідності.

І тут власне виникає проблема. Адже тексти Шульца за своєю ритмікою і динамікою становлять унікальне явище, яке непросто передати іншою мовою. Певні структурні одиниці шульцевої партитури невластиві іншим мовам. Як, наприклад, жіноче завершення фраз чи спряжена інверсія «іменник + прикметник». Більше того, у прагненні зберегти ритм і динаміку тексту автор часто ігнорує орфографічно аргументовані розділові знаки — пропускає коми там, де вони необхідні.

На лексичному рівні, здається, перекладати Шульца просто — варто лиш назвати певні речі й явища так, як їх називає автор. Але чи будуть ці поняття зрозумілими пересічному читачеві, вихідцеві, скажімо, з Центральної або Східної України? «Машкара», «імпреза», «коц», «сценерія» — ці слова зрозуміє не кожен носій української мови. Тож перш ніж перекладати їх саме так, варто задуматись, чи не відштовхнуть вони читача. А ще в перекладах Шульца лякає «ентузіязм», «безпляновість», «надхнення». Таке написання притаманних українській мові слів і взагалі може відвернути читача від непростого шульцевого тексту. Адже поява чужих, чудних чи очуднених слів у перекладі — явище нормальне, але використання кожного такого слова має бути аргументоване функціонально, адже надмір незвичної лексики значно утруднює читачеві сприйняття тексту.

У 2012 році видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» дало життя книзі «Цинамонові крамниці та інші оповідання» Бруно Шульца у перекладі Юрія Андруховича. Саме на цю книгу хотілося б звернути увагу. Адже порівняно з попередніми перекладами, інтерпретація Юрія Андруховича здається найбільш близькою українцям.

У післямові до видання Юрій Андрухович говорить про велику кількість проблем, з яки-

ми він зіткнувся, перекладаючи Шульца, зокрема про «довгі складні речення, в яких підрядності суттєво більше, ніж сурядності», «розлогі описи з химерними перестрибуваннями метафори в метаморфозу і навпаки; мала кількість діалогів; пряма мова, що найчастіше стає монологом; часте вживання наукових, філософських і технічних термінів, рідковживаних екзотизмів і загалом іншомовної лексики». Звичайно, тексти Шульца не є легким читвом. Але й не можна вважати його нечитабельним. Адже його світ є надзвичайно емоційним, навіть ейфорійним. І варто лиш налаштуватися на потрібну хвилю, проникнутися читанням, як мимоволі занурюєшся у незвичну ритміку і пульсацію шульцевої мови. За словами Юрія Андруховича, перекладаючи Шульца, він прагнув продемонструвати українському читачеві двоїстість авторського тексту — вміле поєднання емоційності й складності художньої мови.

Спробуємо проаналізувати, чи вдалося перекладачеві досягти поставленої мети, порівнявши три уривки одного тексту — оригінал, а також переклади Андрія Шкраб'юка та Юрія Андруховича.

«...Świat zaczyna nań stawiać swe pułapki: nieznaną a czarującą smak różnych pokarmów, czworobok porannego słońca na podłodze, na którym tak dobrze jest położyć się, ruchy własnych członków, własne łapki, ogonek, figlarnie wyzywający do zabawy z samym sobą, pieśczoły ręki ludzkiej, pod którymi z wolna dojrzeła pewna swawolność, wesołość rozpierająca ciało i rodząca potrzebę zgoła nowych, gwałtownych i ryzykownych ruchów — wszystko to przekupuje, przekonywa i zachęca do przyjęcia, do pogodzenia się z eksperymentem życia.

I jeszcze jedno. Niemrod zaczyna rozumieć, że to, co mu się tu podsuwa, mimo pozorów nowości jest w gruncie rzeczy czymś, co już było — było wiele razy — nieskończenie wiele razy. Jego ciało poznaje sytuacje, wrażenia i przedmioty. W gruncie rzeczy to wszystko nie dziwi go zbyt. W obliczu każdej nowej sytuacji daje nura w swoją pamięć, w głęboką pamięć ciała, i szuka omackiem, gorączkowo — i bywa, że znajduje w sobie odpowiednią reakcję już gotową: mądrość pokoleń, złożoną w jego plazmie, w jego nerwach. Znajduje jakieś czynny, decyzje, o których sam nie wiedział, że już w nim dojrzały, że czekały na to, by wyskoczyć...».

Ось так опис маленького створіння перетворюється на величезну подію. Звичайно, адже поява живої істоти в домі, якщо вірити оповіданню «Німрод», була надзвичайною радістю для малого Шульца. Саме тому такі звичні й буденні речі,

як пізнання юною істотою свого тіла, господаря, власного дому, пробудження інстинктів, зрештою, перетворюються на живий театр, театр одного актора на ім'я Німрод.

Не можна не звернути увагу на складний синтаксис уривку. Два коротких абзаци формуються з багатьох частин органічно відділених одна від одної чи то розділовими знаками, чи то сполучниками сурядності й підрядності. Саме цей поділ формує специфічну динаміку і ритміку тексту. Але чи можливо передати живість цього уривку, переклавши його українською мовою? Адже бачимо в ньому, наприклад, дієприкметникові звороти «czarujący smak różnych pokarmów» «wesołość rozpieszczająca ciało i rodząca potrzebę zgoła nowych, gwałtownych i ryzykownych ruchów». Такі звороти не можна залишити незмінними в українській мові. Та якщо замінити їх складнопідрядним реченням зі сполучником «що» або «який», чи не порушиться ритм, поетичний розмір тексту? А може, ритм цей вдасться зберегти, замінивши певні слова іншими, коротшими? А чи не втратиться зміст тексту, якщо добрати заміну цим лексемам?

Спробуємо розібратися, проаналізувавши два переклади зазначеного уривку у виконанні відповідно Андрія Шкраб'юка та Юрія Андруховича.

Андрій Шкраб'юк	Юрій Андрухович
<p>«...Світ починає ставити на нього свої пастки: незаний а чаруючий смак різних наїдків, чотирикутник ранкового сонця на підлозі, на якому так добре влягтися, рухи власних члеників, власні лапки, хвостик — фіглярний заводіяка до забави з самим собою, пестоці людської руки, під якими звільна дозріває певна свавільність, веселість, що розпирає тіло і народжує потребу в зовсім нових, різких і ризикованих рухах, — все це підкупує, переконує і підохочує прийняти, погодитися з експериментом життя.</p> <p>І ще одне. Німрод починає розуміти, що те, що йому тут підсувають, попри видимість новизни, є, по суті, тим, що вже було, — було багато разів, — безконечно багато разів. Його тіло впізнає ситуації, враження і предмети. По суті, все це не так уже його й дивує. Перед лицем кожної нової ситуації він дає нурка у свою пам'ять, у глибоку пам'ять тіла, і шукає навпомацки, гарячково, — і буває, що знаходить у собі відповідну, вже готову, реакцію: мудрість поколінь, складену у його плазмі, у його нервах. Знаходить якісь вчинки, рішення, про які й сам не знав, що вони в ньому дозріли, що лиш чекали на те, аби вискочити...»</p>	<p>«...Світ починає розставляти свої пастки: невідомий, проте чарівливий смак усілякого їдла, чотирикутник ранкового сонця на підлозі, що на ньому так хочеться полежати, рухи власних кінцівок або хвоста, що кокетливо запрошує до гри із самим собою, пестоці людської руки, від яких поволі дозріває деяка самовпевненість і з'являються веселощі, які, розпираючи тіло, народжують потребу цілком нових гвалтовних і ризикованих рухів — усе це підкупує, переконує й заохочує прийняти, погодитися з експериментом життя.</p> <p>І ще одне. Німрод починає розуміти, що те, чим його тут спокушають, попри позірну новизну, є насправді таким, що вже було, безліч разів було, безмежно багато разів. Його тіло пізнає ситуацію, враження і предмети. За великим рахунком усе це не надто його дивує. Потрапляючи щоразу в нову ситуацію, він пірнає у свою пам'ять, у глибинну пам'ять власного тіла, й шукає, навпомацки, гарячково — і трапляється, що знаходить у собі відповідну вже готову реакцію: мудрість поколінь, закладену в його плазмі, в його нервах. Так і знаходить певні дії, рішення, про які й не знав, що вони вже дозріли в ньому, вже чекали на те, щоб вистрибнути...»</p>

Найбільш разючі відмінності у двох перекладах виділені курсивом. Їх досить багато як для такого короткого тексту — одинадцять. І знаходяться вони у різних площинах — як синтаксичній, так і смисловій.

Як бачимо, синтаксис в обох перекладах збережений майже в оригінальному вигляді. Цікаво, як перекладачі впоралися з двома найскладнішими для передачі українською мовою сполученнями слів — «czarujący smak różnych pokarmów» «wesołość rozpieszczająca ciało i rodząca potrzebę zgoła nowych, gwałtownych i ryzykownych ruchów».

Шкраб'юк вийшов із ситуації, дослівно переклавши дієприкметник «czarujący», натомість Андрухович дотримався норм української мови і замінив його прикметником «чарівливий». По-різному перекладачі також вийшли з ситуації з дієприкметниками «rozpieszczająca» і «rodząca». Шкраб'юк цей зворот повністю замінив підрядним реченням. А ось Андрухович радикально змінює склад зазначеної синтаксичної одиниці. У нього з'являється нове сурядне речення, ускладнене дієприслівниковим зворотом.

Слід також звернути увагу на переклад блоку «ogonek, figlarnie wyzywajacy do zabawy z samym sobą». Тут у перекладі Шкраб'юка маємо справу зі згаданою вище дивакуватістю мови. Переклад «фіглярний заводіяка до забави з самим собою» змушує пересічного читача замислитись над значенням пари слів, а також розібратися зі структурою речення. Така затримка в читанні тексту вповільнює його сприйняття. Натомість Юрій Андрухович більш влучно переклав зазначений блок, змінивши його підрядним реченням «що кокетливо запрошує до гри із самим собою». Можливо, такий вихід із ситуації порушує дещо ритм речення, але полегшує його сприйняття.

Із лексичного погляду у перекладі Шкраб'юка трапляються певні слова чи фрази, складні для сприйняття. Візьмемо, наприклад, сполучення «дає нурка» чи дещо застарілий прислівник

ЛІТЕРАТУРА

1. Bruno Szulz. Sklepy cynamonowe. Sanatorium pod Klepsydrą / Bruno Szulz. — Kraków: Wydawnictwo «Zielona Sowa», 2003.

2. Біленко Т. Вербальні скарби у спадщині Бруно Шульца // Сучасна рецепція творчості Бруно Шульца. Наукові матеріали III Міжнародного фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі / За ред. Віри Меньок / Біленко Тетяна. — Дрогобич, 2009. — С. 121–130.

3. Габлевич М. Перекладач — другий автор // Бруно Шульц і культура пограниччя: матеріали двох перших едіцій Міжнародного фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі / За ред. Віри Меньок / Габлевич Марія. — Дрогобич, 2007. — С. 207–217.

4. Переломова О. Інтертекстуальний вимір творчості Бруно Шульца // Бруно Шульц і культура пограниччя: матеріали двох перших

«безконечно». Аналоги цих слів більш влучно і зрозуміло виглядають у Андруховича.

Аналізуючи два переклади, не варто забувати, що їх розділяє майже десятиліття, протягом якого українська мова зазнала значних змін. Саме через це, можливо, переклад Андрія Шкраб'юка часом здається трохи застарілим, а от переклад Юрія Андруховича іде в ногу з часом.

Можна з упевненістю сказати, що за десять років ще хтось зважиться на переклад Бруно Шульца. І під час роботи над текстами дрогобицького автора новий перекладач обов'язково візьме до уваги переклади попередників. Але кожна нова україномовна інтерпретація Шульца виглядатиме свіжіше за попередні і без заперечення буде пропущена крізь свідомість перекладача, відбиваючи його розуміння і прочитання геніального тексту.

едації Міжнародного фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі / За ред. Віри Меньок / Переломова Олена. — Дрогобич, 2007. — С. 193–199.

5. Покальчук Ю. Бруно Шульц у світлі різних культур // Антологія наукових матеріалів трьох міжнародних фестивалів Бруно Шульца в Дрогобичі / За ред. Віри Меньок / Покальчук Юрко. — Дрогобич, 2008. — С. 153–154.

6. Шульц Б. Цинамонові крамниці. Санаторій Під Клепсидрою / Пер. із польської Андрій Шкраб'юк / Шульц Бруно. — Львів: «Просвіта», 1995.

7. Яжембський Є. Як читали і як читають Шульца // Антологія наукових матеріалів трьох міжнародних фестивалів Бруно Шульца в Дрогобичі / За ред. Віри Меньок / Яжембський Єжи. — Дрогобич, 2008. — С. 45–55.